

VOGELS VAN HET RELATIENOTAGEBIED LILBOSCH

P.J.M. Evers, Vlaskuileweg 62, Maria Hoop

F.H.J. van den Brink, Diergaarderstraat Zuid 25a, Maria Hoop

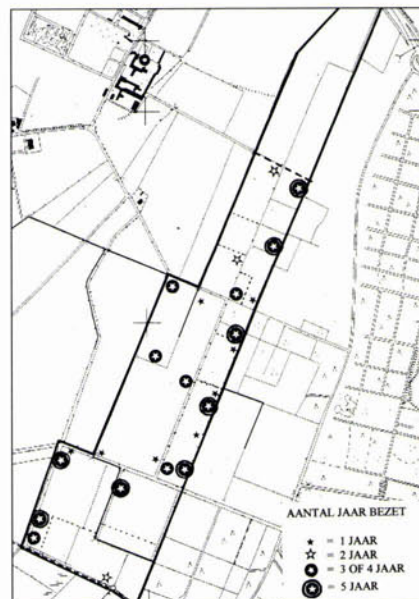
Bij de oprichting van het Platform Lilbosch is aan een delegatie van Vogelwerkgroep "de Haeselaar" gevraagd om zitting te nemen in het Platform. De aanwezige vogelkennis, met name die van het Relatienotagebied, is daardoor volgens de beoogde doelstelling van het Platform gebundeld. Mede gezien het feit dat het Relatienotagebied in het werkgebied van de Vogelwerkgroep ligt is op deze vraag gaarne ingegaan.

Vogelwerkgroep "de Haeselaar" inventariseert sinds 1988 de zeldzame en schaarse broedvogels in het zogenaamde Atlasblok waarin ook het huidige Relatienotagebied Lilbosch is gelegen. In het seizoen van 1991 is wat uitgebreider naar het relatienotagebied gekeken, terwijl vanaf 1992 het gebied nauwkeurig op de aanwezigheid van alle soorten broedvogels (aantallen en soorten) wordt onderzocht.

Vanuit deze nul-situatie is in het zuidelijk deel van het gebied (vanaf de Middenweg tot aan de grens ten zuiden van de Grenswei) het verloop van de broedvogels tot en met 1996 gevolgd. Het noordelijk deel van het onderzoeksgebied (vanaf de Middenweg tot aan Pepinusbrug) is vanaf 1995 geïnventariseerd en er kan in dit kader dus nauwelijks over een

verloop gesproken worden. De waarnemingen per inventarisatiejaar komen aan de orde in de jaarverslagen van de Vogelwerkgroep "de Haeselaar" (VWG "DE HAESELAAR", 1992-1996).

Naast het broedvogelonderzoek is er een presentie-onderzoek uitgevoerd in het deel van het Relatienotagebied gelegen tussen de Haeselaarsweg en de landsgrens met Duitsland ten zuiden van de Grenswei. Vanuit dit presentie-onderzoek zal in dit artikel met name ingegaan worden op de watergebonden soorten zoals reigerachtigen, steltlopers, futen, eenden en ganzen. Dit in verband met de herinrichting van de Grenswei door onder andere het graven van poelen. Terzijde zal ingegaan worden op de groep van de roofvogels.

FIGUUR 1. Overzicht van de territoria van de Geelgors in het Zuidgebied over de periode 1992 t/m 1996.

METHODE

Het broedvogelonderzoek is uitgevoerd volgens de richtlijnen van SOVON (SOVON/CBS, 1993) met toepassing van de uitgebreide territoriumkartering (HUSTINGS *et al.*, 1995).

De gegevens worden verkregen door het gebied door middel van een aantal bezoeken ieder jaar op dezelfde wijze te inventariseren, dus ook door een eenmaal gekozen bezoekpatroon te handhaven. Het gebied wordt bezocht van maart tot en met half juli. Dit zijn voornamelijk ochtendbezoeken aangevuld met bezoeken verdeeld over de dag, avond en nacht. De waarnemingen worden op zogeheten soortkaarten verzameld, waarna door middel van interpretatie het aantal territoria of broedparen wordt bepaald. Ingevulde telformulieren worden opgestuurd naar SOVON waarna het CBS voor de verwerking zorgt.

FIGUUR 2.
Geelgors
(foto K. Lemmens).

TABEL I. Overzicht van de soorten en het aantal territoria van water- en moerasvogels in het Zuid- en Noordgebied.

Soort	Zuid 1992	1993	1994	1995	1996	Noord 1995	1996
Wilde eend	4	8	10	7	4	4	4
Waterhoen	1	1	1	-	1	-	-
Meerkoet	-	1	1	2	-	-	-
Kleine plevier	-	1	1	1	1	-	-
Kleine karekiet	-	1	4	4	4	-	-
Rietgors	2	4	1	1	3	-	1
Totaal	7	16	18	15	13	4	5
Tot. soorten	3	6	6	5	5	1	2

TABEL II. Overzicht van de soorten en het aantal territoria van de vogels van akkers en graslanden in het Zuid- en Noordgebied.

Soort	Zuid 1992	1993	1994	1995	1996	Noord 1995	1996
Kwartel	-	1	-	-	-	-	-
Patrijs	2	2	2	2	1	1	1
Fazant	6	8	9	6	6	2	2
Kievit	5	1	2	3	1	-	1
Veldleeuwerik	1	-	-	-	1	-	1
Witte kwikstaart	3	1	1	1	2	-	1
Totaal	17	13	14	12	11	3	6
Tot. soorten	5	5	4	4	5	2	5

Ten behoeve van het presentie-onderzoek is vanaf maart 1994 een logboek opgehangen in het vee-onderkomen in de Grenswei. In dit logboek worden alle waarnemingen die door de bezoekers van het gebied gedaan worden genoteerd. Voor de gegevens over de periode januari 1992 tot en met februari 1994 is alleen gebruik gemaakt van persoonlijke dagboeken (EVERS, 1994).

RESULTATEN

BROEDVOGEL- ONDERZOEK

De resultaten van het broedvogelonderzoek worden gepresenteerd aan de hand van een indeling op grond van biotoopvoorkeur.

De water- en moerassoorten hebben duidelijk geprofiteerd van de herinrichting van het gebied (tabel I). Wilde eend, Waterhoen en Meerkoet maakten dankbaar gebruik van de aangelegde poelen en de omringende begroeiing. De Kleine plevier is een nieuwkomer in het gebied (pioniersoort) en geeft de voorkeur aan de poelen in de Grenswei. De

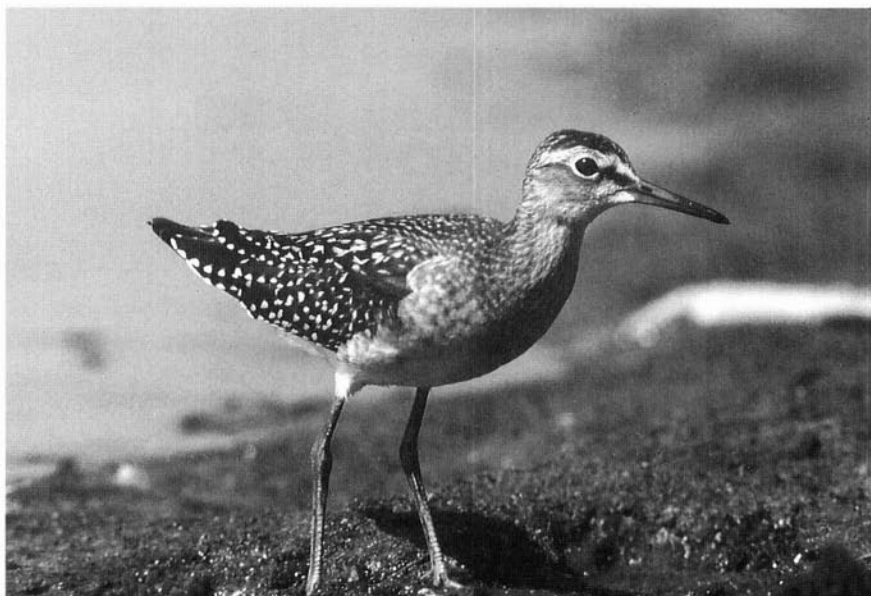
betreffende poelen hebben bij uitdroging een brede slikvormige rand waar de plevier fourageert. Doordat de poelen niet uitgerasterd zijn, maar binnen de begrazingseenheid zijn opgenomen, zullen altijd gedeeltes van de poelen onbegroeid blijven. Hierdoor zullen er altijd geschikte fourageerplaatsen aanwezig blijven voor deze soort. Indien de poelen uitgerasterd waren, zou alleen de eerste jaren een geschikt fourageergebied voor de soort aanwezig zijn. De rietkragen in de

Grenswei en langs de sloten van de weites Achter 't Riet geven een toenemende broedgelegenheid aan de Kleine karekiet. De opvallende teruggang van het aantal territoria van de Rietgors is mogelijk te wijten aan de droge zomers van 1994 en 1995 waardoor uitdroging van het gebied optrad, een situatie die hachelijk is voor deze soort. 1996 laat echter weer een herstel zien.

Voor de meeste vogels van akkers en graslanden is geen directe toename in soorten-aantal of aantal broedparen door beheerwijziging aan te tonen (tabel II). Van de Kwartel is bekend dat hij goede en slechte jaren heeft. In goede jaren is het gebied zeker geschikt voor deze soort. De Veldleeuwerik lijkt de grote akkers in de directe omgeving als broedplaats te prefereren. Na een eerste poging in 1992 heeft de soort een paar jaar verstek laten gaan maar in 1996 is hij gelukkig weer teruggekomen op de kleinschalige akkers in het Relatienotagebied. Tot circa 10 jaar geleden was de Veldleeuwerik op kleinschalige akkers zeer algemeen.

De Patrijs is jaarlijks vertegenwoordigd met enkele broedparen. Deze soort staat vermeld op de landelijke Rode Lijst van bedreigde soorten.

In het gebied treffen we buiten het populierbosje de "Plantage" geen bossen aan, zodat we het voor de soorten van bos en bosranden hebben over de bosranden en bomen langs de diverse lanen (tabel III). De beheersmaatregelen lijken tot op heden geen invloed op de avifauna van dit biotooptype gehad te hebben. De recent aangelegde houtsingels en

FIGUUR 3. Bosruiter (foto: K. Lemmens).

boom/struikgroepjes zijn uiteraard nog te jong. Het aantal aangetroffen soorten is min of meer constant, terwijl het totaal aantal broedparen fluctueert. Dit geldt ook voor de individuele soorten. Bijna alle soorten hebben gebroed in de populieren die langs de Grensweg, Plantageweg en de Oostgrens staan. Het merendeel van deze bomen zijn al oud en zijn derhalve door hollenbroeders goed te "bewerken" of te benutten. De helft van de soorten die in dit biotoop gebroed hebben maakte dan ook dankbaar gebruik van deze mogelijkheid. Van de Groene specht kan worden vermeld dat de soort voorkomt op de Rode Lijst van bedreigde soorten. De Torenvalk is een vaste broedvogel van het gebied en nestgelegenheid is gewaarborgd door de aanwezigheid van een nestkast. Echter in 1996 heeft de Torenvalk de voorkeur gegeven aan een boomnest. Boomvalk, Wielewaal en Zwarte kraai hebben hun nest hoog in de enorme boomkruinen gemaakt. Opvallend hierbij is dat de kraaien in 1994 het gebied "gevonden" leken te hebben doordat ze in de winter daarvoor in de omgeving fourageerden.

TABEL III. *Overzicht van de soorten en het aantal territoria van de vogels van bos en bosranden in het Zuid- en Noordgebied (*= hollenbroeder).*

Soort	Zuid 1992	1993	1994	1995	1996	Noord 1995	1996
Torenvalk	1	1	1	1	1	-	-
Boomvalk	1	1	-	-	-	-	-
Holenduif *	1	3	3	1	2	2	2
Houtduif	14	9	8	6	9	5	3
Tortelduif	-	1	2	1	2	1	-
Turkse tortel	-	-	-	-	-	-	1
Koekoek	1	1	1	2	1	1	1
Bosuil *	-	1	1	-	-	-	-
Gr.Specht *	1	1	-	2	1	-	-
Gr.B.specht *	1	2	2	2	2	-	1
Kl.B.specht *	-	-	1	-	-	-	-
Heggenus	9	5	7	7	6	4	3
Roodborst	2	1	1	1	-	-	-
Merel	18	14	13	16	11	5	4
Zanglijster	2	4	5	5	4	2	2
Glanskop *	-	-	-	1	-	-	-
Pimpelmees *	4	2	4	-	6	1	1
Koolmees *	5	5	9	3	9	3	5
Staartmees	-	-	-	-	1	-	-
Wielewaal	1	-	1	1	1	-	1
Gaai	-	2	1	1	2	1	-
Kraai	2	3	7	6	4	2	2
Spreeuw *	-	1	2	4	2	1	-
Vink	9	7	8	9	8	4	2
Totaal	64	63	76	70	71	31	28
Tot. soorten	17	19	19	18	18	12	13

Een groot deel van de vogelgroep van ruigten, struweel en bosranden die de voorkeur geeft aan ruigten, struweel, kreupelhout en brandnetelbosjes heeft geprofiteerd van de wijziging in agrarisch gebruik van het gebied (tabel IV). Een prachtig voorbeeld hiervan is de landelijk bedreigde Roodborsttapuit die we voor 1993 niet als broedvogel konden noteren. In 1996 heeft de zeldzame Grauwe klauwier succesvol in het gebied gebroed. Heel opmerkelijk voor een agrarische omge-

ving. Na 1970 tot 1996 is er geen broedgeval uit deze omgeving gemeld (GANZEVLES *et al.*, 1985). De slootkanten en perceelsranden worden nu zo beheerd dat er een ideaal biotoop voor deze soorten ontstaat. Waar dit biotoop ontbrak zijn op diverse plaatsen langs de percelen bomen en struiken geplant. Voorbeelden hiervan zijn te zien langs het Hengstenbeekje, de Hutakker, de Veenakker, de weijtes Achter 't Riet en de noord- en zuidkant van de Grenswei.

Het begrazingsbeheer in de Grenswei en Walewei is zodanig extensief dat na verloop van tijd dit biotoop ook hier flink zal toenemen. Door dit beheer ziet de toekomst er voor deze vogelgroep goed uit en verwachten wij een vooruitgang in het aantal territoria. Een voorbeeld hiervan is de Bosrietzanger waarvan het aantal territoria, na de grote sprong in 1993 van zes naar twaalf territoria, nog steeds stijgt. De mannetjes van de Bosrietzanger strijden om een plek in het gebied. We merkten dit op een van de eerste tellingen in 1995 toen we langs het Hengstenbeekje maar liefst acht exemplaren hoorden zingen! Uiteindelijk resulteerde dit in twee definitieve territoria. Andere vogels profiteerden van de grote diversiteit aan graanvelden, de proeven van het Centrum voor Landbouw en Milieu met rogge opslag en de half braak liggende delen. Voorbeelden hiervan zijn de Geelgors en Kneu, welke laatste weer in het gebied tot broeden is gekomen. Het scheppen van broedgelegenheid in combinatie met de juiste fourageergebieden zal een soort binden aan een gebied. Zie als voorbeeld de territoria van de Geelgors (figuur 1 en 2).

PRESENTIE-ONDERZOEK

Zoals in de inleiding is beschreven zal wat dit

TABEL IV. *Overzicht van de soorten en het aantal territoria van de vogels van ruigten, struweel en bosranden in het Zuid- en Noordgebied.*

Soort	Zuid 1992	1993	1994	1995	1996	Noord 1995	1996
Winterkoning	-	2	3	4	2	1	-
Nachtegaal	2	1	-	1	-	1	-
Roodb.tapuit	-	1	-	1	1	1	-
Bosrietzanger	6	12	15	16	15	5	4
Spotvogel	-	-	3	1	3	-	-
Grasmus	13	14	12	13	13	3	4
Tuinfluit	4	7	5	6	6	3	3
Zwartkop	4	6	2	3	4	2	1
Tijftjaf	7	6	7	9	7	5	4
Fitis	1	1	-	-	2	-	1
Grauwe klauwier	-	-	-	-	1	-	-
Kneu	1	-	1	1	-	-	-
Geelgors	14	16	16	14	11	3	2
Totaal	52	66	64	69	65	24	19
Tot. soorten	9	10	9	11	11	9	7

TABEL VII. Overzicht van de presentie van roofvogels door de jaren heen in het gebied van de Grenswei (#= Broedvogel; *= losse waarnemingen; != doorlopend waar te nemen; wrn = totaal aantal waarnemingen 1992 tot en met 1996; ex.= totaal aantal waargenomen exemplaren 1992 tot en met 1996; de vet gedrukte soorten staan op de Rode Lijst van bedreigde soorten).

Soort	j	f	m	a	m	j	j	a	s	o	n	d	wrn	ex.
Zwarte Wouw				*									1	1
Rode Wouw				*2									2	2
Gr. Kiekendief													1	1
Bl. Kiekendief													19	20
Br. Kiekendief													52	82
Sperwer	*		*										24	28
Havik													23	25
Wespendief						**							6	7
Buizerd													161	281
Visarend								*					1	1
Roodpootvalk									*	*			2	2
Torenvalk #													68	100
Boomvalk #				*									22	33
Slechtvalk												*	1	1
Smelleken	*												1	1

(zestien waarnemingen en zesentwintig exemplaren). Dit geldt ook voor een andere exoot, de Nijlgans, met uitzondering van drie waarnemingen in 1995 en zeven waarnemin- gen in 1996. De overige soorten broeden

hier of zijn langere tijd aanwezig. Uit tabel VI blijkt dat deze soorten evenals de steltlopers vooral in het voorjaar gebruik van het gebied maken. In het voorjaar van 1996 zijn er nog vier soorten gezien die in dit rijtje thuisho-

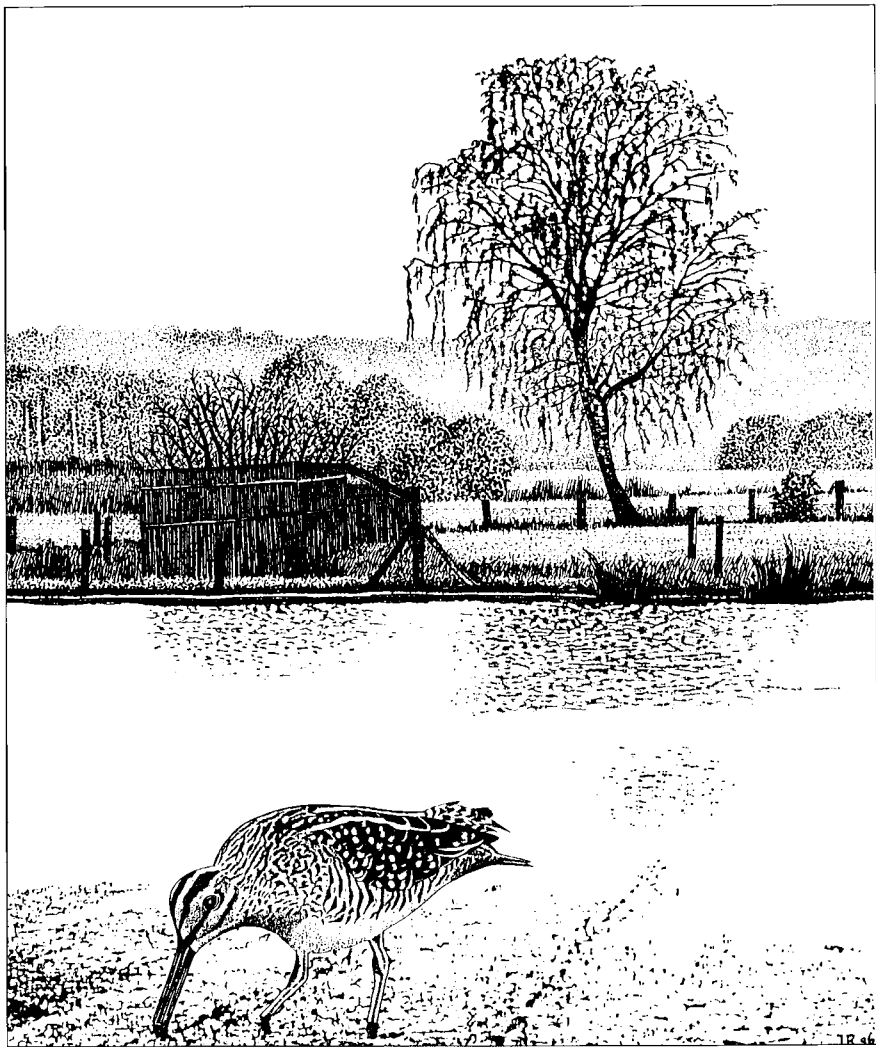
ren en die we niet onvermeld willen laten. Op 27 februari zat op een van de poelen in de Grenswei een groep van 15 Krakeenden en van 10 tot en met 24 maart heeft zich een Kraanvogel in het Relatienotagebied opge- houden die regelmatig bij de poelen in de Grenswei fourageerde. Op 8 maart zijn er behoorlijk wat Kraanvogels over Limburg getrokken, maar waarom deze vogel achter is gebleven is onduidelijk. De vogel leek ge- zond en zijn vliegvermogen was nog uitste- kend. In de namiddag van 26 maart zijn er nog dertien fouragerende Kraanvogels in de Grenswei gezien. In dezelfde periode zijn ook de Tafelend en Fuut waargenomen. In het najaar van 1996 is de Zwarte zwaan geduren- de een maand in de Grenswei gezien.

ROOFVOGELS

Van de in totaal vijftien soorten roofvogels zijn in de jaren 1992 tot en met 1996 respec- tievelijk acht, tien, acht, tien en nog eens tien soorten gezien. De groep roofvogels profi- teert indirect van het huidige beheer van het Relatienotagebied. Uit tabel VII blijkt dat de helft van deze soorten het gebied slechts kort bezoekt. De Torenvalk en Boomvalk broe- den hier. De Boomvalk fourageert om zijn hongerige jongen te voeden op de grote aan- tallen libellen in de Grenswei. Zeldzame soorten zoals Rode wouw, Roodpootvalk en Grauwe kiekendief werden eveneens jagend in het gebied aangetroffen. Doortrekkers zijn de Wespendief, Slechtvalk, Visarend, Zwar- te wouw en Smelleken. De Bruine kiekendief broedt net over de grens (Im Eiländchen) maar jaagt veelvuldig in de Grenswei. De Blauwe Kiekendief is in vijf jaar negentien keer waargenomen met een positieve trend in de loop der jaren. De overige soorten, de Sperwer, Havik en Buizerd broeden in de omgeving maar gebruiken met regelmaat het gebied als fourageergebied.

CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Uit het broedvogelonderzoek blijkt dat van 1992 tot en met 1996 respectievelijk vieren- dertig, veertig, achtendertig, nogmaals ach- tendertig en veertig soorten tot broeden zijn gekomen. Over de totale periode gaat het om negenenveertig soorten waarvan vier

FIGUUR 4. Grenswei met poelen en Watersnip (Tek. J. Reneeskens).

FIGUUR 5.
Roodkeelpieper
(foto: K. Lemmens).

Rode Lijst soorten. Er lijkt hier een verzadiging op te treden doch bij nadere bestudering van de resultaten moet uitbreiding van het soorten aantal en zeker wat het aantal territoria betreft tot de mogelijkheden behoren. Dit geldt met name voor de groep vogels die gebonden zijn aan ruigten en struweel daar dit biotoop nog geheel tot ontwikkeling moet komen. Ook de vogels van akkers en graslanden moeten in de toekomst kunnen profiteren van het huidige beheer. Ten aanzien van de broedvogels van bos en bosranden is vastgesteld dat ze in grote mate afhankelijk zijn van de aanwezige oude Canadapopulieren. Naast een aantal gewone soorten komen ook meer bijzondere soorten voor als Bosuil, Groene specht, Kleine bonte specht en Wielewaal. Het verdient aanbeveling om een omvormingsbeheer naar inheems loofhout slechts voor een klein deel en zeer langzaam en gefaseerd uit te voeren, mogelijk op "natuurlijke" wijze. Dat wil zeggen: de populieren alleen vervangen indien ze zijn omgewaaid. De aangeplante houtsingels zullen na verloop van tijd een geschikt biotoop vormen voor deze soorten. Door het graven van poelen is een ideale situatie gecreëerd voor de waterminnende soorten. We verwachten hier nog veel van.

Het presentie-onderzoek laat ook zien dat

het graven van poelen en met name die in de Grenswei niet enkel voor de broedvogels van belang is. De manier waarop de poelen zijn aangelegd, met zeer flauw glooiende oevers (circa 1:10), zorgt ervoor dat bij elke waterstand een groot oppervlak aan slib aanwezig is voor steltlopers. Vele soorten profiteren hiervan om "bij te tanken", in het voorjaar op weg naar hun broedgebied en in het najaar op weg naar hun overwinteringsgebied. Hierdoor kunnen met regelmaat ongeveer vijftwintig soorten waargenomen worden die voor deze ingreep zeer sporadisch gezien werden.

De geringe teruggang van 1995 is mogelijk te wijten aan het natte voorjaar. De waterstand in de poelen bleef daardoor hoog, mogelijk ten gunste van de watervogels maar ten nadele van de steltlopers. Om de waterstand enigszins te beïnvloeden is in de zomer van 1995 een "drempel" aangelegd. In het voorjaar van 1996 zullen dan door uitdroging eerder slikken ontstaan dan in de oude situatie. Roofvogels als de Boomvalk en kiekendieven profiteren indirect van het gewijzigde biotoop (vergroting voedselaanbod).

Buiten de beschreven soorten blijken hier ook veel zwaluwen te fourageren. Met name de Oeverzwaluwen (Rode Lijst soort) die in

de naburige zandgroeven broeden.

Verder zijn we verrast met soorten zoals Dwerggors, Waterpiepers in zomerkleed (3 exemplaren op 11 april 1994 en 2 exemplaren op 4 april 1996), Oeverpieper (11 april 1994), Roodkeelpieper (figuur 5, 8 mei 1993) en IJsvogel (19 september 1995). In de onderzoeksperiode zijn maar liefst honderdvijftig vogelsoorten in het gebied waargenomen! Uit voorgaand relaas mag blijken dat het Relatienotagegebied door het huidige beheer als vogelgebied nu al enorm in waarde is gestegen.

SUMMARY

BIRDS OF THE LILBOSCH AREA

The birds of the Lilbosch area have been surveyed since 1992, in accordance with SOVON guidelines (SOVON/CBS 1993), using the method of extended territory mapping (HUSTINGS *et al.*, 1995). A classification of species by biotope preference shows that water and marshland birds and species preferring brushwood and shrub biotopes have benefited most from the present management methods, as was shown by the fact that Little ringed plover, Reed warbler, Stonechat and Redbacked shrike have all bred here. In the course of the five-year survey, 49 bird species have bred in the area. A parallel survey of the occurrence of birds in and around the Grenswei area has yielded clear evidence of the success of the management measures. The creation of ponds in the Grenswei and the extensive grazing regime have led to a considerable increase in numbers of species: some 25 new species of water-bound birds have been observed, including interesting species like Little Egret, Black stork, Crane, Pintail and Garganey.

LITERATUUR

- EVERS, P.J.M., 1994. Persoonlijke dagboeken.
GANZEVLES, W., F. HUSTINGS, F. SCHEPERS, J. UMMELS & W. VERGOOSSEN, 1985. Vogels in Limburg. Publ. Natuurhist. Genootsch. reeks XXXV afl. 5-15.
HUSTINGS, M.F.H., R.G.M. KWAK, P.F.M. OPDAM & M.J.S.M. REIJNEN, 1995. Vogelinventarisatie. Pudoc, Wageningen.
SOVON, 1989. Handleiding Broedvogel Monitoring Projekt. VWG DE HAESELAAR, 1991-1996. Jaarverslagen.